

ŐSEGYHÁZI HITVALLÁS JÉZUS FÖLTÁMADÁSÁRÓL

Az első korintusi levél Jézus föltámadásáról szóló szövege (1Kor 15,3-8) különös jelentőséggel bír, mivel összefoglalja mindazt, amit Szent Pál az *ő evangéliumának* nevez (15,1). Később, a négy evangélista azt fejti ki, amit az apostol itt szintézis-szerűen már áthagyományozott.¹

I. AZ 1 KOR 15,3-8 KIVÁLTSÁGOS JELLEGE

A 3-8. versek gazdag tartalmát a szöveggörnyezete jól kiemeli, ezért először azt vegyük szemügyre!

1. A szakasz szöveggörnyezete: 1Kor 15,1-3a.11

Miután a korintusi gyülekezet sok-sok vitás kérdésre eligazítást adott, Szent Pál most végre olyan témára tér át, amelyben mindannyian egységesek: elfogadták a meghirdetett evangéliumot, és szilárdan kitartottak mellette (vö. 15,1). A páli levelekben mintegy hatvanszor szerepel az *euangelion* (euaggel ion)² mint a Krisztusról szóló prédikáció illetve az általa hozott üdvösség, és huszonnégy alkalommal ennek igei formája *euangelizesthai* (euaggel izesqai). Az apostol által hirdetett Örömhírt a korintusi hívek már hitben befogadták, és ha kitartanak benne, elnyerik az üdvösséget (2. vers). Az ezt követő versekben az evangélium tartalmát fejti ki az apostol.

A vitás kérdések és az emberi megoszlások ellenére Pál reménye éppen abban áll, hogy a legfontosabb kérdésben, Krisztus föltámadásában egyet értve, annak következményeképpen helyre tud állni a közösség békéje (akár a megegyezések, akár a sokszínűség elfogadása által).

E bevezető versekben van egy igen szuggesztív elem: Szent Pál megvallja, hogy amit átadott a híveknek, azt maga is kapta (3a).³ A szövegben használt kifejezések egy, az apostolt is megelőző hagyományra engednek következtetni; ő csak hűséges továbbítója annak az üzenetnek, amit reá bíztak. Az „átadok” *paradidomi* (paradidomi) és az „átveszek” *paralambanó* (paralambanw) a *māšar* (מָשַׁר) és a *qibbēl* (קִבֵּל) rabbinikus kifejezések görög változata, amellyel a Tórát és annak magyarázatának hagyomány szerinti továbbítását jelölik.

A 11. versben Szent Pál ugyanazt a szót használja saját tanítására, amit az apostoli igehirdetéssel kapcsolatban is: *kéryssomen* (khrussomen) ezáltal is kifejezésre juttatva, hogy lényegileg teljes egységben áll azokkal, akik földi életében követték Jézust. A 11. versben többes szám első személyben olvasható *kéryssó* (khrussw) ige, mint a doktrína, a hittartalom, a *kérygma* (khrugma) hirdetése és továbbítása, az apostol leveleiben mintegy 19-szer szerepel. Jelen esetben az 1. versben található „hirdettem” *euangesamén* (euaggel isamhn) szinonim jelentésű igével a szakasz inklúzióját alkotják.

---

¹ Kremer, J.: *Das Älteste Zeugnis von der Auferstehung Christi*, SBS 17, Stuttgart 1966.

² A profán nyelvhasználatban is ismert és használt szó egy győztes csatáról szóló híradást, vagy az uralkodó városba érkezésének és nagylelkű adományának (pl. egy kulturális létesítmény építésének) híret jelenti. Vö. *Mily szép, ha feltűnik a hegyekben az örömhírt hozók lába!* (Iz 52,7).

³ Szent Pálnak több lehetősége is volt arra, hogy ezt az üzenetet megkapja, magáévá tegye: akár megtérése után rögtön (Csel 9,19-20), úgy 35 éves kora körül, vagy akár három évvel később, jeruzsálemi látogatása idején (Gal 1,18-20), vagy Antióchiai tartózkodása idején (Csel 11,25-26), úgy 40 éves kora körül.

A 1-3a és a 11. versek tanúsága szerint a 3-8. versek alkotják az apostol és a többi apostol prédikációjának központi magját. Amikor Szent Pál 56-ban vagy 57-ben megírja első levelét a korintusi híveknek, az igehirdetés tárgya már ilyen letisztult, sűrített formában rögzült. A továbbiakban ezeket a verseket részletesen elemezzük.

2. A 15,3-8 versek megfogalmazása

A 15,3-8 szakaszban található kifejezések a szöveg ősi eredetéről árulkodnak, vagyis nem csak a 3a vers utal egy Szent Pált is megelőző hagyomány meglétére, hanem maga a megfogalmazás kifejezései is. Úgy tűnik, hogy nem az apostol megfogalmazását tükrözi sem a *mi bűneinkért* (3b: u^{per} t^{wh} a^{martiwh} h^{mwh}),⁴ sem az *Írások szerint* (3b-4: kata. taj grafaj)⁵ kifejezés. A Jézus föltámadását jelző passzív igemód (4: e^{ghgertai}) szintén nem jellemző Szent Pál nyelvezetére.⁶ A főnév után használt sorszám, ti. hogy a harmadik napon támadt föl Jézus (4: th^l h^{mera}l th^l tri^lth) a páli leveleket tekintve szintén csak itt található.⁷ A négyszer ismétlődő *megjelent* (w^fq^h) igét is csak egyszer találjuk az Újszövetség többi írásában, és akkor is egy ősi himnusz részeként (1Tim 3,16). A *Tizenkettő* (dw^{deka}) megnevezés sem szerepel sehol máshol a páli levelekben, hanem egyszerűen apostolokról beszél (Gal 1,19; 2Kor 11,5; 12,11: oi^l apostoloi).

3. A 15,3-8 versek irodalmi szerkezete

A 15,3b-5 versek két központi gondolata Jézus halála és föltámadása. Ezek köré párhuzamosan fűződnek az állítások:⁸

Mert én elsősorban azt adtam át nektek, amit én magam is kaptam:

hogy Krisztus (o^li Cristoj)

A *meghalt* (a^{pe}q^{an}en)

B *a mi bűneinkért* (u^{per} t^{wh} a^{martiwh} h^{mwh})

C *az Írások szerint* (kata. taj grafaj)

D *és hogy eltemettetett* (kai. o^li eta^fh)

A* *és hogy föltámadt* (kai. o^li e^{ghgertai})

B* *a harmadik napon* (th^l h^{mera}l th^l tri^lth)

C* *az Írások szerint* (kata. taj grafaj)

D* *és hogy megláttatott* (kai. o^li w^fq^h)

[*Kéfének, majd a Tizenkettőnek.*]

A 15,3b-5 versek szigorú egységet képeznek: Miután tisztázta, hogy ami a következőkben olvasható, azt ő is az egyházi hagyományból veszi, megjelöli az alanyt,

⁴ A *amartia* főnév 64-szer szerepel a páli levelekben; ezek között 5-ször ószövetségi idézetben, háromszor az ún. pasztorális levelekben, a maradék 56 előfordulásából 50-szer egyes számban és alanyesetben (vagyis nem birtokos esetben). Joachim JEREMIAS szerint a többi az őskeresztény egyházi közösség nyelvhasználatának nyomát tükrözi: Gal 1,4; Róm 7,5; Ef 2,1; Kol 1,14.

⁵ Szent Pál nyelvhasználatára sokkal inkább jellemző a *kaqwj gegraptai* kifejezés (Róm 1,17.24; 9,13; stb.).

⁶ A 15. fejezet további verseiben ugyan még hatszor ismétlődik, de mint a 15,4 vers visszhangja. Szintén az egyházi hagyomány alapján fogalmazza meg Jézus föltámadásának hitét a 2Tim 2,8 vers, ahol a „föltámadni” igének szintén passzív, perfektum alakja szerepel (jelen esetben melléknévi igenévként: e^{ghgermenon}).

⁷ Az Ef 6,2 versben *első parancsolat*-ról (e^{ntol}h, p^rw^lth) beszél az apostol, ami nem sorrendet, hanem elsődleges fontosságot jelent.

⁸ Vö. José CABA: *Cristo, mia speranza, è risorto*, Ed. Paoline, 1988, 110.

Krisztus személyét, akiről a továbbiak szólnak. Ezt két, egymásnak pontosan megfelelő egységbe rendezi, minden bizonnyal azért, mert így lehetett megjegyezni.⁹

Az első rész (3b-4a. versek) Jézus haláláról szól (A), amelyhez két megjegyzést fűz hozzá (B) és (C), majd az és kötőszóval a temetés tényével (D) egészíti ki. Így az első rész 3+1 szerkezetű.

A második rész (4b-5. versek) ugyanilyen szerkezetbe rendeződik. Legfőbb mondanivalóját itt is az elején mondja ki: és hogy (Krisztus) föltámadt (A*), majd két megjegyzést fűz hozzá (B*) és (C*), végül ismét az és kötőszóval egy kiegészítést tesz hozzá (D*). A *megláttatott* ige szükségessé teszi, hogy azt is megnevezze, akiknek megjelent a Föltámadott.

E versek szimmetrikusan fölépített és gondosan kidolgozott szerkezete arra enged következtetni, hogy az apostol magát a megfogalmazást is készen vette át az egyházi hagyományból és illesztette be levelébe. A kétszer 3+1-es letisztult szerkezetű,¹⁰ logikus gondolatmenet lehetővé tette a hűséges szóbeli hagyományozást. Ilyen megfontolásból jogosan nevezhető egy ősi keresztény közösség hitvallásának.

A 15,1-11 szakasz központi magja (3b-8. versek) a fent elemzett hagyományon kívül egy másik hagyományt is magába olvasztott. Az 5b vershez kapcsolódnak a 6-7. versek, amelyek egy másik eredetű hagyományt illesztenek az előbbi versekhez. Mivel az 5. és a 7. versek szorosan párhuzamos megfogalmazást mutatnak,¹¹

15,5: A *megláttatott* (wƒqh)
B *Kéfásnak* (Khfał)
C *majd a Tizenkettőnek* (eiłta toij dwdeka)

15,7: A* *Azután megláttatott* (epeita wƒqh)
B* *Jakabnak* (łlakwłw)
C* *majd az összes apostolnak* (eiłta toij apostoloij pašin)

A *több, mint ötszáz testvérnek egyszerre* (6: epanw pentakosiřij adelfoij eřapax) való megjelenés hagyománya szerkezetileg kilóg a leírásból.

Utolsóként említi saját magát, mint akinek szintén megjelent Krisztus. Személyes tapasztalata tehát nem az egyházi hagyományból ered, hanem miután a kapottat hűségesen továbbadta, ezt csak kiegészítésként fűzi hozzá.

A 3b-8. versek alkotta szakaszban az apostol többféle ősi, szóbeli hagyományt ötvöz annak jegyében, hogy a keresztény hit lényegét továbbadja a korintusi híveknek.

A 15,3-8 VERSEK TARTALMA

1. «Krisztus» (15,3b)

A hitvallás első szava: *Cristoj*. A *ołti* kötőszó négyszer fordul elő a szakaszban és mindannyiszor egy állítást fűz Krisztus személyéhez. A kötőszó monoton ismétlődése a

⁹ Murphy O'Connor, J., „Tradition and Redaction in 1Cor 15,3-7”, *CBQ* 43 [1981] 582-589.

¹⁰ A 3+1-es szerkezetet figyelve megdöbbentő hasonlóságot fedezünk fel az ún. „papi teremtéstörténettel” (a szerző kétszer három napra osztja be a nyolc teremtésaktust oly módon, hogy a harmadik és a hatodik napra kettő-kettő jusson), valamint a pátriárkai hagyományal (a három pátriárka közül a harmadiknak van ikertestvére, illetve két felesége); mindez a zsidó gondolkodás és a számszimbolika szoros összefüggését jelzi.

¹¹ CABA, J.: *Cristo, mia speranza, è risorto*, 112.

kapott hagyomány szemita megfogalmazását bizonyítja.¹² A Krisztusra vonatkozó négy alapvető állítás a következő: **1. meghalt, 2. eltemették, 3. föltámadt, 4. megjelent.**

Kétféle magyarázata lehet annak, hogy *Cristoj* névelő nélkül szerepel. Egyik szerint annak messiási címeként kell értelmezni, akiről az Írások szólnak. Ebben az esetben a Krisztus címet a názáreti Jézus konkrét személyére alkalmazza. Úgy tűnik azonban, hogy itt nem annyira cím, mint inkább a Jézus név helyett szerepel. Jézust, aki meghalt, akit eltemettek, de föltámadt és megjelent övéinek ezután többnyire Krisztusnak hívják, vagyis a cím tulajdonnévként lesz használatos; mindenesetre, akár cím, akár tulajdonnév, bizonyos teológiai beállítást tükröz: öbenne összpontosul mindaz, amit az Írások a Messiásról jövendöltek.

Négy oszlopon áll a hitvallás, amely a Krisztusba vetett hitet fogalmazza meg. A [2x(3+1)]-es szerkezetű hitvallás két esemény köré rendeződik: a halál és a föltámadás; a temetés megerősíti a halált, a megjelenések pedig a föltámadás bizonyítékai.

2. «Meghalt a mi bűneinkért, az Írások szerint» (15,3b)

Szent Pál egy olyan történelmi eseményt idéz föl, amiről a korabeli történetírók is említést tesznek.¹³ Először is azt állítja Krisztusról, hogy *meghalt* (*apeqanen*). Ezúttal nem tér ki arra, hogy halála milyen módon történt. Bár az apostol tud Jézus keresztre feszítéséről (1Kor 1,23), itt mégsem említi azt. A halál valóságát úgy mutatja meg, mint minden élőlény közös vonását, és mint aminek Jézus is alávetette magát. A hitvallásban szereplő négy ige közül ez az egyetlen, amelyik aktív módban áll. A használt aoristos igeidő egy konkrét múltbeli eseményt jelöl, aminek ismeretes a dátuma, de még inkább fontos, hogy nem látszólagos, hanem tényleges valóságot fed. Bár halála bárki emberfia halálához hasonló, mégis bizonyos jellegzetességek megkülönböztetik tőle. A hozzá fűzött két teológiai megjegyzés Krisztus halálának sajátos jellegét mutatják.

Az első megjegyzés Krisztus halálának egyetemes dimenzióját emeli ki: *a mi bűneinkért* (*uper twh amartiwh hmwh*). Ő, aki *nem ismerte a bűnt* (2Kor 5,21) nem halhatott meg személyes bűnei miatt. „Krisztus halála” és a „mi bűneink” között a *uper* előjárósó teremt logikai kapcsolatot, ami általános jelentése: „valakinek érdekében tenni”. Az összefüggés megértése érdekében érdemes megvizsgálni mindazokat a szentírási szakaszokat, ahol ez a két kifejezés együtt szerepel. A Róm 4,25 (vö. Iz 53,5) szerint bűneink miatt (*dia*) ölték meg; a Galata-levél az engesztelés gondolatát állítja előtérbe mondván: *önmagát adta értünk* (1,4: *dontoj eauton uper twh amartiwh hmwh*), *hogy kiszabadítson minket a jelenlegi gonosz világból*. A bűnök miatti büntetés helyettesítéséül, *váltáságul adta önmagát mindenkiért* (1Tim 2,6: *o douj eauton anti|utron uper pantwn*, vö. Mt 20,28).¹⁴ Jézus halála tehát Isten üdvösségtervébe illeszkedik. Mindez azért történt, hogy bűneinkből kiszabadítson és *általa igazak legyünk Istenben* (2Kor 5,21).

A második teológiai megjegyzés Krisztus halálát úgy mutatja be, mint ami *az Írások szerint* (*kata. taj grafaj*) történt. Tehát mindaz, ami történt Isten terveibe illeszkedik, amely kirajzolódik az ősi szent könyvekben. *Az Írások szerint* kifejezés vonatkozik egyrészt Jézus halálának történelmi valóságára, másrészt az előző teológiai megjegyzés nyomatékosítására, vagyis hogy *az Írások szerint* is a Messiás halála *a mi bűneinkért* történik. E kettős értelem nem is független egymástól: Krisztus meghalt, amint az Írások azt jövendöltek, valamint szintén *az Írások szerint* mindez *a mi bűneinkért* történt. Valóban mindkettőről szóltak a

¹² Vö. J. JEREMIAS: *Abendmahls Worte Jesu*, Göttingen 1967, 97.

¹³ TACITUS: *Annales* XV,44.

¹⁴ Az *antilutron* és a *uper* előjárósók együttes előfordulása lehetővé teszi, hogy hasonló jelentést tulajdonítsunk nekik.

próféták. Jahve szolgáját nem csak *kitépték az élők földjéről* (Iz 53,8), hanem *bűneinket magára vette, sokak vétkét hordozta* (Iz 53,5-6.12). A Jézus halálára és annak jelentőségére vonatkozó jövendöléseket az őskeresztény igehirdetés gyakorta kiaknázza annak bizonyítására, hogy rámutasson arra, hogy Isten örök üdvösségterve teljeseedett be Krisztusban (vö. Lk 24,25-27.44-47).

Mégis fölmerül a kérdés, hogy vajon a korai egyház már akkor ismerte a kapcsolatot Deutero-Izajás próféciája és Jézus halála között, mikor Szent Pál ezt a hitvallást leírta? Meglepő, hogy milyen fokú egyezést mutat az apostol korai és Lukács evangélista késői szövege. Jogosan föltételezhető tehát, hogy már a legkorábbi teológiai reflexió az Írásokban, konkrétan Jahve Szolgájáról szóló énekekben találta meg Jézus halálának végső magyarázatát és értelmezését. Lukács megfogalmazása szerint *az Emberfiának a bűnösök kezére kellett kerülnie* (24,6-7). A *kell* (dei) szóval az evangélista rámutat arra, hogy így teljeseettek be a próféták jövendölései. A *bűnösök kezére adatott* kifejezés a Szolga *a mi bűneinkért* vállalt küldetésére emlékeztet (Iz 53,6.12).

3. «És eltemették» (15,4a)

Az előttünk álló ősi hitvallás úgy beszél Jézus eltemetéséről, mint halálát követő eseményről. Az *etaf_h* ige passzív aoristos alakja az eltemetés konkrét megtörténtét fejezi ki. A szöveg [2x(3+1)]-es szerkezete szerint az eltemetés az azt megelőző halálhoz kapcsolódik és megerősítve lezárja azt. Azáltal, hogy az embert a sírba helyezik, véglegesen *kiszakítják az élők földjéről* (vö. Iz 53,8). Ez tehát a reményét is szétzúzva kizár minden visszatérési lehetőséget. Az Emmauszba tartó tanítványok is erre utalnak, mondván: *reménykedtünk..., de ma már harmadik napja, hogy ezek történtek* (Lk 24,21).

Szövegünkben éppen csak említés történik az eltemetésre; az evangéliumok ezt később aprólékosan leírják. Fölmerül a kérdés, hogy Jézus eltemetésének ténye az evangéliumokban olvasott üres sír hagyománya miatt lehetett ennyire fontos?

A temetést a halálhoz kapcsolva Szent Pál a biztos halált akarja hangsúlyozni. Bennfoglaltan azonban ez magában foglalja az üres sír hagyományát. A zsidó antropológiai szemlélet szerint lehetetlen beszélni a föltámadásról anélkül, hogy a föltámadt test ki ne jöjjön a sírból. Tehát a föltámadás hirdetése föltételezi a sír megüresedését.

4. «És föltámadt a harmadik napon az Írások szerint» (15,4)

Krisztus föltámadásának állítása képezi az ősi hitvallás harmadik oszlopát. Ezt két teológiai megjegyzés követi.

Az *eghgertai* ige mediális vagy passzív igemódban áll: az előző esetben intranszitiv, az utóbbi tranzitiv jelentéssel, vagyis előző esetben Krisztus volt a cselekvő, míg az utóbbi esetben Isten műve volt Krisztus föltámasztása. Még ha nem is történik kifejezett említés Istenre, a hagyomány alapján¹⁵ ez utóbbi értelmezést részesítjük előnyben és így az Újszövetségre jellemző „passzívum divinum” vagy „passzívum teologicum”-ról beszélhetünk.¹⁶

A későbbi krisztológiai fejlődés eredménye lesz, hogy úgy beszélünk Krisztusról, mint aki föltámadott a halálból. Különben a szövegkörnyezettel való harmónia (1Kor 15,15) is megkívánja – és ez döntő érvnek bizonyul –, hogy jelen szövegünkben passzív igemódnak tekintsük az előttünk álló *eghgertai* formát.

---

¹⁵ *Isten az, aki föltámasztott Jézust a halottak közül...* (vö. 1Tesz 1,10; Róm 4,24; 8,11; 10,9; Gal 1,1; Kol 2,12; Ef 1,10; Csel 3,15; 4,10; 13,37)

¹⁶ A zsidók ily módon kerülték el Isten nevének kimondását (vö. Mt 5,5.6.7)

A használt „*praesens perfectum*” igeidő olyan múltbeli eseményt jelöl, aminek folyamatos hatása van a jelenre is.¹⁷ Míg Krisztus halálát, eltemetését és megjelenéseit aoristos igeidővel fejezi az előttünk álló szöveg, a föltámadást úgy mondja el, mint ami a jelenre is hatást gyakorol: a Föltámadott folytatja életét napjainkban is.

Az egeirw igeének extrabiblikus, profán használatában nem találkozunk tranzitív igemódjával, mivel a föltámasztás ismeretlen jelenség. Ahol azonban intranszitiv formája ismert, a halált eufémikus, enyhítő módon „álomnak” mondják, a föltámadást pedig mintegy „fölbredni a halálból”. Ezzel a metaforikus értelemmel találkozunk az Újszövetségben, amikor Jairus leányáról (Mt 9,25), a Naimi özvegy fiáról (Lk 7,14) és Lázárról (Jn 11,11-15) olvasunk. Jézus föltámadására ugyanezt az igét használja a Szentírás. Jézus esetében azonban nem úgy értelmezi, mint visszatérés ebbe az időleges életbe, hanem amelynek nem lesz vége többé: *Krisztus, aki föltámadt a halottak közül, többé nem hal meg, a halál többé nem uralkodik rajta* (Róm 6,9). Krisztus tehát nem a korábbi életbe tér vissza, teste többé nem *psychikon* (yucikon), vagyis a természetes, földi *psyché* (yuch) élteti. Föltámadása által Krisztus teste szellemivé lesz: *pneumatikon* (pneumatikon), amit a *pneuma* (pneuma) éltet (1Kor 15,44). A „föltámadás” mindenképpen metaforikus kifejezés, amely Krisztussal kapcsolatban szegényesen fejezi ki az új élet gazdagságát.

Szent Pál leveleiben egyedül itt szerepel a *harmadik napon* (4: th| hmera| th| tri|th) kifejezés. Cezáreában tartott prédikációjában Szent Péter szintén használja ezt a kifejezést (Csel 10,40). Bár az evangéliumok azután különféle formában hozzák ezt a kifejezést (pl. Mk 8,31; 9,31; 10,34; meta. treij hmeraj vagy Mt 16,21; 17,23; 20,19; Lk 9,22; 18,33: th| tri|th hmeraj), a föltámadásról szóló elbeszélések mindig gondosan kiemelik ezt a motívumot (pl. Lk 24,7.21.46). A három nap említése azonban általában csak rejtetten utalnak a föltámadásra (Lk 13,32; Jn 2,18-22).

Azáltal, hogy Szent Pál a halál és a temetés történelmi eseményeivel együtt hozza a *harmadik napon* kifejezést, valóságos kronológiai jelentést ad neki. Általában véve határozottan rövid időt jelent, vagyis hogy Krisztust ugyan eltemették, de nem mindörökre. Pontosan azonban nem könnyű eldönteni, hogy mennyi lehetett a sírban töltött idő, hiszen nem ismerjük pontosan a föltámadás körülményeit. Három teljes napról, vagyis 72 óráról aligha lehetett szó, sokkal inkább a megkezdett harmadik napon történt föltámadásról.

A pusztán kronológiai időmeghatározást új jelentéssel gazdagítja a Krisztus föltámadásához fűzött második teológiai megjegyzés, vagyis hogy mindez *az Írások szerint* (kata. taj grafaj) történt. A kifejezést immár másodszor használja ez a hitvallás, tehát bizonyosan nagy jelentőséggel bír. Vonatkozik egyrészt Krisztus föltámadására, másrészt a harmadik napra.

Amint Jézus halálát is megjövendölték az Írások, úgy a föltámadását is. Az apostoli hagyomány erről gyakorta tesz említést (Lk 24,7.25-27.46). A nehézség csak a szövegek megnevezéséből fakad. A pizídiái Antióchia zsinagógájában Szent Pál így szól zsidó hallgatóságához: *Hirdetjük nektek, hogy azt az ígéretet, amelyet az atyáknak tett Isten, beteljesítette nekünk, az ő gyermekeiknek, amikor föltámasztotta Jézust* (Csel 13,32-33). Az „ígéret–beteljesedés” teológiai séma Krisztusban érte el csúcspontját. Pünkösdi napján Szent Péter apostol a zsoltáros szavaival beszél Krisztus föltámadásáról: *Nem hagyod lelkemet a holtak birodalmában, azt sem engeded, hogy Szented elmúlást lásson* (Csel 2,27, vö. Zsolt 16,10). Mindezen fölsorolás után is nyitva marad a kérdés, hogy vajon milyen konkrét szentírási részletre gondolt az apostol és az ősegyházi igehirdetés.¹⁸

¹⁷ TARJÁNYI B. – SZABÓ M.: *Az Újszövetség görög nyelve*, Budapest 1988, 76-77.

¹⁸ Lehmann, K.: *Auferweckt am dritten Tag nach der Schrift*, QD 38, Freiburg 1968.

Hitvallásunk párhuzamos szerkezete azt sugallja, hogy az *Írások szerint* kifejezést a *harmadik naponra* is érvényesnek tartjuk. Jézus maga idézte Jónás próféta történetét, aki három nap, három éjszaka volt a hal gyomrában (Jón 2,1) alkalmazva azt saját magára (Mt 12,40; Mk 8,12; Lk 11,30).

Szent Pál állításának biblikus alapját keresve egy olyan ószövetségi mondatra találunk Ózeás könyvében, amely együtt említi a „föltámadás” és a „harmadik nap” kifejezéseket: *Két nap múltán életre kelt, harmadnapra föltámaszt bennünket, és élünk majd előtte* (6,2). Hipotézisünket csak az homályosítja el, hogy ezt a szakaszt sehol nem idézi az Újszövetség. Ez azonban nem zárja ki, hogy az 1Kor 15,3-8 szakaszban olvasott ősi hitvallás ezen a bibliai idézeten alapszik.¹⁹

1. Ábrahám a harmadik napon látja meg azt a helyet, ahol a kívánt áldozatot be kell mutatnia Jahvének (Ter 22,4), így a harmadik nap számára az üdvösség napja lesz.

2. A pusztában vándorló izraeliták a harmadik napon találják rá a keserű vízre, amit a bele dobott fa hatására édesse válik, vagyis életet tápláló vízzé nemesedik (Kiv 15,22) és így a szabadulás napjává lesz.

3. A harmadik napon száll alá Isten a Sinai hegyre, hogy jelen legyen népe számára (Kiv 19,10-11), így Isten kinyilatkoztatásának napja lesz.

5. «Megláttatott» (15,5.6.7.8)

A *megjelenik* ige képezi a hitvallás negyedik tartóoszlopát. A 2[(3+1)]-es szerkezet alapján azt látjuk, hogy Krisztus föltámadásának bizonyosságául szolgál, ahogyan az eltemetés a halál valóságát pecsételte meg.

A *horaó* (וּפָאָה) ige *ófhé* (וּפָחָה) alakja gyakorta használatos az ó- és újszövetségi jelenésekben egyaránt. Ugyanezt a szót találjuk, amikor arról olvasunk, hogy Isten megjelenik Ábrahámnak (Ter 12,7; vö. Csel 7,2; 18,1; 26,2.26), Jákobnak (Ter 35,9), majd Mózesnek (Kiv 3,2.6). Később Isten angyala Zakariásnak a Templomban (Lk 1,11), Jézusnak a Getszemán-kerti imádság közepette (Lk 22,43), vagy Mózes és Illés is így jelennek meg Jézus mellett a színéváltozás pillanatában (Mt 17,3; Mk 9,4).

A föltámadt Krisztus megjelenései a korábbi isteni jelenések sorába illeszkednek, amennyiben az *wfqh* ige a folytonosságot sugallja. Ezt az igealakot találjuk egyaránt, amikor a tanítványoknak (pl. Lk 24,34) vagy Saulnak (Csel 13,31; 26,16; vö. 9,17) megjelenik Jézus.

Nyelvtani formáját tekintve a *föltámadott* szóhoz hasonlóan a *megjelent* is kétféle értelmezésre ad lehetőséget: passzív vagy medio-passzív. Az elsőt föltételezve az apostolok magatartásán van a hangsúly, akik aktív cselekvők, míg Krisztus, passzív tárgya csupán látásuknak. Ezzel ellentétben a szóban forgó igét mediálisnak tekintve, a cselekvés és a kezdeményezés Krisztustól jön, aki mintegy „megmutatja magát” nekik.

Jelen szövegösszefüggésünk kétséget kizáróan a mediális értelmezést támasztja alá, mondván: *Krisztus... megláttatott* = „jelenvalóvá tette önmagát”. A kezdeményezés tőle jön, az apostolok cselekvése csak arra szorítkozik, hogy a nekik följánlott lehetőségnek örvendenek.²⁰ Az adott kifejezés nyelvtani alakja is a mediális értelmet bizonyítja: ha ugyanis passzív lenne, akkor a *u*o, előjárósó követné az igét és szó szerint a következőképpen fordítanánk: „láthatóvá lett Kéfás által” vagyis „Kéfás látta Krisztust”. Ezzel szemben az igét dativus követi, vagyis „megmutatta magát Kéfásnak, stb.” (5: Khfa|))) toij dwdeka\))) Wlakwpw\))) toij apostol\oij pašin).

¹⁹ A zsidó hagyomány a harmadik napot az üdvösség napjaként értelmezte (*Gen.Rab. 5b* a Ter 22,4-5-höz), vö. H. Friedman – M. Simon: *Midrash Rabbah*, London 1939, 1, 491.

²⁰ Pelletier, A.: *Bib 51* (1970) 76-79.

Ami e szövegben bizonyítást nyert, ti. hogy a föltámadt Krisztus a kezdeményező, párhuzamban áll az $\omega\phi\eta$ ige többi előfordulásával, ahol szintén Isten a kezdeményező, aktív fél. Teológiai jelentése tehát világos: Isten lép az ember felé, hogy föltárja önmagát választottainak. A Föltámadott is azért jelenik meg övéinek, hogy föltárja nekik az örök élet valóságát.

A használt igeidő szintén figyelemre méltó. Míg a föltámadásról „presens perfectum”-ban ír, addig Krisztus haláláról, eltemetéséről valamint megjelenéséről „aoristos”-ban tanúskodik. Ezáltal egy-egy konkrét, múltbeli eseményt nevez meg: a megjelenést illetően például saját damaszkuszi úton történt élményét idézi föl.

A megjelenés valóságát nem vonhatjuk kétségbe, de mibenlétét értelmeznünk kell. Emlékeztetni szeretnénk arra, hogy amikor az $\omega\phi\eta$ igét Istenre vonatkozólag olvassuk az Ó- vagy Újszövetségben, akkor sem a szem retinahártyáján kimutatható látásról van szó. Testi szemünkkel sohasem foghatjuk föl magát Istent. Föltámadása után Krisztus sem *érzéki* testében (*yucikon*) láttatja magát, hanem *szellemi* (*pneumatikon*) mivoltában (vö. 1Kor 15,42-44); minderről Szent Pál a damaszkuszi úton szerzett személyes tapasztalata alapján ír.

Így az apostol által tömören megfogalmazott, majd az evangéliumok által részletesebben kidolgozott megjelenések fölülműlják a pusztán érzéki látást. Damaszkuszi tapasztalatát később Szent Pál úgy értelmezi, mint kinyilatkoztatást, amelyben Isten föltárta neki Fiát (Gal 1,16).

Az apostoloknak történt megjelenések lényegileg megegyeznek Szent Pál tapasztalatával. Az evangéliumi elbeszélések azonban a megjelenések leírása mellett a szóbeli kinyilatkoztatásra is hangsúlyt fektetnek.

A Föltámadott megjelenését mindig kinyilatkoztatás kíséri, de ez nem jelent pusztán szubjektív élményt. Amikor például Szent Pál felsorolja misztikus élményeit (2Kor 12,1-4), nem tesz utalást arra, ami a damaszkuszi úton őt érte. Amikor pedig Krisztus megjelenéséről olvasunk, a szöveg minden olyan elemet kizár, amely olyan szubjektivitást sugallna, mint például az éjszakai álmában történt látomása (Csel 16,9; 18,9) vagy önkívületi elragadtatása (Csel 22,17). A damaszkuszi úton történt tapasztalatáról úgy beszél, hogy az túlmutat őrajta, a puszta szubjektív élményen. Krisztus megjelenését tehát egy sorba helyezi halálával, eltemetésével és föltámadásával.

E megjelenések természete tehát fölülműlja véges emberi kategóriáinkat. Szent Pál és az apostolok egyrészt nem pusztán szubjektív élményről beszélnek, másrészt megtapasztalásuk objektivitása nem kötődik a testi érzékeléshez. A „szellemi test” természete és a kinyilatkoztatás elsődlegessége nem engedik meg, hogy pusztán érzékszervi tapasztalatnak tekintsük, ugyanakkor ezt sem zárjuk ki. Karl Rahner szerint „paradox beszédformáról” van szó, amikor a Föltámadotról olvasunk, amely csak a hitben fedí föl önmagát.

6. A Föltámadott tanúi (15,5-8)

A keresztény közösség kezdetleges hitvallása nem csak Krisztus halála, eltemetése, föltámadása és megjelenése tényét említi, hanem olyan tanúk létezését is, akik a Föltámadottal való találkozásukról tanúskodnak (vö. 15,15). Az ősi hagyományt, amibe a Kéfásnak és a Tizenkettőnek való megjelenés illeszkedik (5) Pál apostol kiegészíti egy másik hagyománnyal, miszerint Krisztus megjelent több, mint ötszáz testvérnek, valamint Jakabnak, más apostoloknak, és neki magának is (6-8).²¹

---

²¹ Nem a pünkösdi eseményről szóló beszámoló dublettje, ld. C. F. Sleeper: *JBL* 84 (1965) 389-399.

A tanúk fölsorolásával Szent Pál nem a föltámadás tényét akarja bizonyítani. Szövegünk, amit az apostol a korintusi híveknek címez, föltételezi, hogy az olvasó már eljutott Krisztus föltámadása elfogadásának hitére (15,2.11). Erre alapozva fogalmazza meg a holtak általános föltámadásáról szóló tanítását (15,12.35). A tanúk fölsorolásának célja inkább az, hogy alátámassza azt, amit már hitben elfogadtak: Krisztus föltámadását.

Elsődlegesen olyan tanúkat sorol föl az apostol, akiknek hitelességéhez nem fér kétség. Így kerül első helyre Kéfás, majd a Tizenkettő csoportja és Pál maga. Egyes tanúságtevőkről megtudjuk, hogy a levél megírásakor még életben vannak (15,6). Az asszonyokról, mint a Föltámadott tanúiról azért hallgat az apostol, mert a korabeli társadalomban uralkodó szemlélet szerint nők tanúságára jogi értelemben nem lehet építeni.

A tanúk fölsorolásának célja magyarázatot ad arra, miért nem teljes a megjelenések sora. Ennek oka nem okvetlen az, hogy többről nincs tudomása. Az apostol még a jogilag érvényes tanúk közül is válogat: nem sorolja föl az összeset. Krisztus föltámadásának nem tudományos földolgozását nyújtja, hanem levelet ír, annak műfaji sajátosságai keretét szabják a fölsorolásnak. A halál, eltemetés és föltámadás eseményének tömör fölsorolása megkívánja, hogy hasonló visszafogottsággal szóljon a jelenésekről is. A levéladta lehetőséggel összhangban azonban Szent Pál olyan részletet is hozzáfűz a kapott hagyományhoz, mint saját, személyes tapasztalata. Ebben az esetben világos, hogy nem a rendelkezésére álló adatok hiánya miatt ilyen tömör a beszámoló, hanem a fölsorolás céljával áll összhangban.

Szent Pál konkrét szándékát fölismerve fontos, hogy ne akarjunk többet kiolvasni a szövegből, mint amit elénk ad. Az apostolnak nem célja a teljes, szigorúan sorrend szerinti fölsorolás. A szövegben található időhatározó szavak (*a harmadik napon, azután, legutoljára*) arra engednek következtetni, hogy a megjelenések kronológiai sorrendje is fontos. A halál, a temetés, a föltámadás eseményének fölsorolása is megkívánja, hogy a megjelenéseket megtörténtük sorrendje szerint mondja el az apostol. Az időhatározók használata azonban nem csupán kronológiai sorrendiséget jelent, hanem a tanúk csoportosítását is jelezhetik.²² A halál, a temetés, a föltámadás logikai egymásutánja csak a megjelenés tényét vonja maga után, és ezeket valóban összefűzi a *oiti* kötőszó négyszeres használata is, míg ez nem szerepel a tanúk fölsorolásában. Más hagyomány is megerősíti, hogy Krisztus elsőként valóban Péternek jelent meg (Mk 16,7; Lk 24,34) valamint Pálnak kronológiailag is utoljára (ami megtéréséhez vezetett: Csel 9,1-9.17; 22,6-21; 26,9-20).

Mindezek ellenére a föltámadott megjelenéseinek sorolása nem a teljességre törekszik, és nem is kívánja a föltámadás bizonyítékát nyújtani a hitetlenek számára, hanem a levél címzettjeit hitükben akarja megerősíteni.

Jézus megjelenéseinek tanúit a *megjelent* (*wfqh*) ige négyszeres előfordulása által (15,5.6.7.8) a következő négy csoportba sorolja az apostol.

1. Az első csoportot *Kéfás és a Tizenkettő* alkotja. E csoport és így az összes többi tanú élén Kéfás áll. Ezt a nevet adta Jézus Simonnak, János fiának (Jn 1,42). A Jézustól kapott név az Egyházban betöltendő küldetését jelzi (vö. Mt 16,18). Szent Pál leveleiben soha nem Simon néven olvasunk arról, aki a szikla, amelyre az Egyház épült. Mindig Kéfásnak vagy Péternek nevezi őt (vö. 1Kor 1,12; 3,22; 9,5; Gal 1,18; 2,9.11.14), sőt ismeri nevének magyarázatát is (Gal 2,7.8; vö. Jn 1,42). A Péternek való megjelenés olyan adat, amelyről az

---

²² Más szövegekben is szerepelnek úgy időhatározók, hogy nem kronológiát, hanem csoportosítást képeznek (1Kor 12,28; Zsid 12,9). A fölsorolás azonban megkívánja, hogy az elsővel kezdjék (*prwton*; vö. Mk 4,28; 1Tim 3,10). Jézus Szent Pálnak való megjelenése szándékosan kerül a sor végére (15,8: *escaton*); nyilvánvalóvá lesz azonban, hogy itt nem a kronológiai sorrend az érdekes, hanem Pálnak önmagáról való ítélete: önmagát ugyanis *koraszülöttnek, legcsekélyebbnek* nevezi.

evangéliumi hagyomány is beszámol: megjövendöléséről a Márk evangéliumában olvashatunk (vö. 16,7), és mint megtörtént esemény említi Lukács evangéliuma (vö. 24,34). Sem Szent Pál, sem az evangélisták szövege nem szól a megjelenés konkrét idejéről, helyéről vagy formájáról. Az egész fölsorolás élén álló Kéfásnak való megjelenés mégis arra enged következtetni, hogy az ősegyházban ez nagy jelentőséggel bírt. Megerősíti ezt Lukács gondosan kidolgozott megfogalmazása: *Valóban föltámadt az Úr és megjelent Simonnak* (24,34).

A Kéfásnak való megjelenés mellett Szent Pál a Tizenkettőnek való megjelenésről is beszél; a megkülönböztetés az *azután* (ει#α) határozószó segítségével történik. A páli levelekben egyedül itt szerepel a *Tizenkettő* (δωδεκα) megnevezés, minden más szövegben apostolokról (apostoloι) olvasunk. Jézus választásában gyökerezik a Tizenkettő csoportja, amelyet egyes hagyományok, Júdás árulás miatt, Mátyás megválasztása előtt²³ a *Tizenegy*-nek neveznek.²⁴ Ez az átmeneti megnevezés különben hatással volt a vizsgált páli szövegre, amennyiben egyes késői kéziratok ki is javították a *Tizenkettő*-t *Tizenegy*-re.²⁵ Szent Pál tehát amikor a föltámadás tanút sorolja, az áruló Júdás miatt létszámában lecsökkent, majd a Mátyás megválasztásával kiegészült és „Tizenkettő”-nek nevezett hivatalos csoportra teszi a hangsúlyt. A később íródott evangéliumok bővebb beszámolókat fogalmaznak meg a tanítványoknak való megjelenésekről, úgy is mint ígéret (vö. Mt 28,7; Mk 16,7) és úgy is, mint megtörtént esemény (vö. Mt 28,16; Lk 24,36-49; Jn 20,19-29).

2. *A több, mint ötszáz testvér* említése képezi a második csoportot, akiknek megjelent a Föltámadott (6). A *testvérek* (αδελφοι) megnevezés Szent Pál leveleiben gyakorta előfordul és mindig azokat jelöli, akik közös hitet vallanak (1Kor 1,10.11.26.; 2,1; 3,1; 4,6; 7,29; 10,1; 12,1; 14,6.20.26.39., stb.). A megjelenés konkrét körülményeiről itt sem olvashatunk, kivéve azt a két kitérő megjegyzést, amely fontos lehet.

A megjegyzések egyike az, hogy nem egyénileg, hanem *egyszerre* (ε#απα) volt részük Krisztus megjelenésében.²⁶ Meglepő azonban, hogy sem az evangéliumok, sem az Apostolok Cselekedetei nem szólnak ilyen nagyszámú csoportnak való megjelenésről. Tehát nem gondolhatunk a pünkösdi sokaságra, mert akkor nem Krisztus jelent meg, hanem a Lélek jött el megtapasztalható módon. Mátyás apostollá választásakor együtt volt ugyan egy százhusz főnyi sokaság, de ott szintén nem olvasunk a Föltámadott megjelenéséről. Máshol csak annyi derül ki, hogy a tizenegy főre csökkent apostoli kollégiumon kívül mások is tanúi voltak Krisztus föltámadásának, mint például Barszabbás és Mátyás, akik közül sorshúzással választják ki, melyik lépjen Júdás helyébe (Csel 1,22-26).

Egy másik részlet a tanúk értékét kívánja kiemelni, mondván: *akik közül a legtöbben még mindig élnek, néhányan azonban elhunytak*. A még (ε#ω#j artι) a levél megírásának idejére vonatkozik, vagyis 56-57-re, vagyis Krisztus föltámadása után mintegy 20-25 év múlva még élnek annak tanúi, de bizony meghalnak sorjában.²⁷

3. A megjelenés tanúinak harmadik csoportját *Jakab és az összes apostol* alkotja (7). A minden pontosítás nélkül szereplő Jakab név arra az apostolra vonatkozik, akit a kezdeti zsidókeresztény közösség fejének tartanak Jeruzsálemben (Csel 12,17; 15,13; 21,18).

---

²³ ApCsel 1,25-26.

²⁴ Mt 28,16; Mk 16,14; Lk 24,9.33; Csel 1,26.

²⁵ Az 1Kor 15,5b fent említett szövegváltozata megtalálható a D*, F, G nagybetűs kódexekben, a Vulgátában, és az egyik szír kézirat lapszéli javításában.

²⁶ Érdemes fölfigyelni arra, hogy az Újszövetségben az ε#απα szó jelentése bizonyos teológiai összefüggésben: „egyszer és mindenkorra” (vö. Róm 6,10; Zsid 7,27; 9,12; 10,10).

²⁷ Erre az aprócska megjegyzésre még visszatérünk a 18. vers értelmezése kapcsán.

Különleges szerepét (vö. Gal 2,12) az is kiemeli, hogy „az Úr testvérének” hívják (Gal 1,19), Péterrel és Jánossal együtt pedig „az Egyház oszlopának” hívják (Gal 2,9).²⁸ Nem ismerjük a Jakabnak való megjelenés részleteit sem az evangéliumokból, sem az Apostolok Cselekedeteiből.²⁹

A tanúk e harmadik csoportjában találjuk az „apostolokat”. Világos a megfelelés és a párhuzamos megfogalmazás az 5. verssel, vagyis a tanúk első csoportjával. A két kiemelt tanú (Kéfás és Jakab), valamint „a Tizenkettő” és „az apostolok” csoportja megfelelnek egymásnak. A párhuzam azonban nem jelent azonosságot: az evangélisták szokták ugyan a Tizenkettő tagjait apostolnak hívni, de Szent Pál saját magát is ide érti, annak ellenére, hogy nem tartozott a Tizenkettő közé. Szent Pál bizonyonnyal szándékosan tágítja az „apostolok” körét mindazokkal, akik az evangélium munkásai lettek: Andronikosz és Juniasz (Róm 16,7) Epafroditosz (Fil 2,25). Minden esetre, amikor Szent Pál az „összes apostolról” beszél, mint akiknek Krisztus megjelent, Jézus követőinek a Tizenkettőnél tágabb körére gondolt. Részleteket nem tudunk Jézus megjelenéseiről, de az evangéliumi beszámolók alapján azt bizonyonnyal állíthatjuk, hogy a Tizenegyen kívül mások is jelen voltak (vö. Lk 24,33).

4. Negyedikként *Szent Pál* önéletrajzi leírását olvassuk, amelyben a Föltámadott megjelenéséről tanúskodik (8. vers).³⁰ Itt is megőrzi a korábbi megjelenések felsorolásának visszafogott, józan stílusát; a megemlített részletek szűkreszabottsága természetesen itt különösen is nem az adatok hiánya miatt van, hanem a levéladta lehetőségekhez igazodik és a többi megjelenés felsorolásához igazodik. Az apostol nem csak azért kerül a sor végére, mert az ő megtapasztalása zárja a megjelenések időrendi sorozatát, hanem mert magát a legkisebbnek tekinti az apostolok sorában. Lehet, hogy az *abortált* vagy *torzszülött* (tw|ektrwmati) kifejezés Pál ellenségeitől származik, akik így gúnyolták őt, megjelenése miatt (1Kor 10,10), és apostol mivoltát tagadták (1Kor 9,1-18), de még inkább vonatkozhat a krisztusi hitre születésének különleges jellegére, ami a damaszkuszi úti találkozás hatására történt (vö. 15,8), vagy korábbi egyházüldöző mivoltának elítélésére (vö. 15,9).

Összefoglalás

A vizsgált őskeresztény hitvallás különleges jelentőséggel bír Jézus föltámadásának témáját illetően. Fontossága nem csak ősiségében áll, hanem a benne szereplő hagyományok sokféleségében is. Rövidsége és vázlatos jellege egybegyűjti az alapvető adatokat: Jézus halálát, eltemetését, föltámadását, és megjelenéseit. A következő évtizedekben az evangélisták majd azokat az adatokat fejtik ki bővebben, egy-egy történetbe ágyazva, amelyeket ez a rövid, ősi hitvallás tartalmaz.

---

²⁸ Az itt szereplő Jakab azonosítása meglehetősen bizonytalan. Nem lehet Zebedeus fia, János testvére, mert ennek vértanúsága az első jeruzsálemi zsinat előtt volt (Csel 12,2). Így csak az lehet, hogy Jakab, Alfeus fiáról van szó (Mk 3,18), vagy Jézus egy olyan rokonáról, aki nem tartozott a Tizenkettő csoportjához.

²⁹ Az apokrif Zsidókhöz írt evangélium 7. fejezete számol be arról, hogy Jézus megjelent Jakabnak (HSNTA 1, 165).

³⁰ Máshol azt olvassuk, hogy Szent Pál mint kinyilatkoztatásra tekint erre az eseményre (vö. Gal 1,16).